

Fecske Csaba

Atlantisz felé

*Mai orosz költők antológiája Cseh Károly műfordításában
(Z-füzetek/127., 2008)*

Újabb opusszal gyarapodott a Cseh Károly-i lírai oeuvre, a szerény kivitelű, ám gazdag tartalmú műfordításkötettel, amely a Z-füzetek 127. darabjaként jelent meg idén nyáron.

Cseh Károly kitartó munka árán immár jelentékeny műfordítóink sorába lépett, esztendőik során több nyelvből fordított, több költő műveit tette magyar közkinccsé. Orosz szakos tanári végzettsége okán természetesen az oroszokkal kezdte pályája elején, a hetvenes években altáji költőket fordított, leginkább Borisz Ukácsint a miskolci folyóirat, a *Napjaink* számára. Aztán felfedezte dr. Cs. Varga István irodalomtörténész segítségével a csuvas irodalmat. A *Csuvas szó* című antológia 1985-ben jelent meg Egerben Cs. Varga István előszavával, aki a csuvas irodalom alapos ismerője és népszerűsítője hazánkban. Ebben az antológiában szerepel a csuvas költészet színe-java, többek között Mihail Szeszpel, Peder Huzangaj, Vaszlej Mitta és Gennadij Ajgi. A versek túlnyomó részét Cseh Károly fordította, rajta kívül Rab Zsuzsa és Képes Géza működött közre a fordításban. Az 1989-ben szintén Egerben napvilágot látott *Mihail Szeszpel Az ínség zsoltárai* című gyűjteménye is csaknem teljes egészében az ő munkája. A csuvas irodalom tragikus sorsú klasszikusának, Szeszpelnek szobra van Egerben. Cseh Károly egyébiránt Gennadij Ajgitól, az európai híró és többször Nobel-díjra is fölterjesztett csuvas költőtől fordította a legtöbb verset, akivel személyes barátságban voltak, és aki nemrégiben hunyt el. Itt említjük meg, hogy a csuvas irodalom népszerűsítéséért és magas szintű műfordítói tevékenységéért Cs. Varga Istvánnal közösen megkapta a *Csuvas Írószövetség Nemzetközi Vaszlej Mitta-díját*.

Mint említettük volt, Cseh Károly első ilyen jellegű művei a miskolci *Napjaink*-ban jelentek meg, azóta szinte valamennyi magyar irodalmi folyóiratban publikált műfordításokat. Fordított osztrák, svájci, német, lengyel, horvát költőket, az utóbbi időben litván költők verseit is, leginkább a személyesen is ismert Regina Katinaite-Lumpickiené-től, aki a kölcsönösség jegyében Cseh Károly verseit – és más magyar költőkét – ülteti át litván nyelvre, így gazdagítván egymás irodalmát és kultúráját.

Kihunyó augusztus című, tizenkét évvel ezelőtt megjelent kötetében török, tatár és csuvas költők verseit adta közre.

A műfordítás az irodalmak és kultúrák kapcsolatteremtését, népek közeledését

teszi lehetővé. Hozzáférhetővé teszi a más nyelveken született alapvető munkákat, remekműveket, amelyek nélkül a saját kultúránk, nemzeti irodalmunk sokkal szegényebb lenne. Mi is ez a tevékenység? Eltávolodás az egyik nyelv jelentésformáitól, bevett alakzataitól és természetesen – vagy sem? – lelkiségétől, a szöveg sajátos azonosságának – szellemi azonosság volna ez? – megtartása mellett. Vajon tudható, mit jelent két nyelv esetében a szöveg sajátos azonossága, miként történik az áttérés, megtörténik-e, egyáltalán lehetséges-e, ez igen fontos kérdés. „A fordítás az irodalom elkerülhetetlen meghosszabbítása” (Meschonnic), a nyelvek különbözőségére való tekintet nélkül, illetve a különbségeket nehezen, így-úgy legyűrve, egyetemes igényű. Társaihoz hasonlóan missziót teljesít Cseh Károly is, amikor Kálnoky László szavaival élve: *buzgón töltögeti vérét idegen szellemekben*. Elhivatottság, megszállottság – és persze tehetség – kell ehhez a leginkább a gályarabsághoz hasonlítható tevékenységhez. A műfordítás gúzsban táncolás. Vannak, akik azt tartják, hogy csak jó költő lehet jó műfordító, a műfordítónak legalább olyan jó költőnek kell lennie, mint akinek a verseit fordítja. Shakespeare gyönyörűen és hitelesen szól Arany János hangján, ő egy, a magyar kultúrából hiányzó remekművet szólataltatott meg időtálló érvénnyel pl. a Hamlet fordítójaként.

Persze lehet a fenti állítással vitatkozni, hiszen például Rab Zsuzsa, egyik legkitűnőbb műfordítónk nem volt olyan jó költő, mint teszem azt Jeszenyin, ám aligha vitatható, hogy a *Bokraink közt* kongeniális fordítás, a Jeszenyin-vers az egyik legszebb magyar szerelmes vers lett az ő tolmácsolásában. Petőfi, Ady ilyen-olyan okokból, és nem a tehetség hiánya miatt, nem tartozik legjobb műfordítóink közé. Petőfi próbálkozott, de Ady valószínűleg csak adyul tudott. Legjobb költőink java viszont kitűnő műfordító is. A teljesség igénye nélkül, csak ízelítőül néhány név: Arany, Kosztolányi, Babits, Szabó Lőrinc, Kálnoky László, Weöres Sándor, Tandori Dezső stb. Puskin remekművét, az Anyegint Áprily Lajos tette maradandóvá magyar nyelven.

A műfordítás persze, tagadhatatlan, bizonyos mértékig *ferdítés* is: „hamisítás”, hiszen nem adhatja vissza tökéletesen az eredetit a nyelvi korlátok miatt. Még az olyan kétnyelvű költő sem képes tökéletes fordításra, aki a saját művét fordítja le egyik nyelvről a másikra. Régi keletű vita, hogy szöveghűen vagy formahűen kell-e fordítani verset. Vannak hívei az egyiknek is, a másiknak is. Szabó Lőrinc szöveghűsége törekedett, Kosztolányi inkább formahűsége. A legjobb fordítások természetesen azok, amelyek forma- és szöveghűek is. Amennyire csak lehet.

Az *Atlantisz felé* negyedszáz esztendő huszonöt orosz költőjének hetvenöt versét tartalmazza. Huszonöt kortárs költő, akik között vannak ismertebbek és ismeretlenek is. Ennek oka, mármint az ismeretlenségnek, többek között az, hogy régen, mintegy negyed százada nem jelent meg átfogó orosz nyelvű lírai antológia,

s az is igaz, hogy mostanában inkább az orosz regények fordítása népszerűbb. A líra a szocialista időkhöz képest háttérbe szorulni látszik az egyébként igen izgalmas prózával szemben talán azért, mert az hívebben tudja visszaadni a drámai és sokszor tragikus társadalmi változásokat.

A fordító ezt írja a kötetről a könyv hátsó borítóján: „Zömmel a földhöz, a természethez, a (táj)hazá(k)hoz, a *nagy orosz lélekhez* és a szerelemhez kötődő valomlás-versek füzére ez, sok bennük a korjelző és groteszk darab is; mintegy érzékeltetendő: a megváltások idejéből a változások idejébe történő átmenet náluk se volt törésmentes. A hajdani óorosz aranylás a süllyedő Atlantisz aranylásával csilán vissza csupán, ezért a szokatlannak tűnő cím – Alekszandr Makarov-Krotkov metaforája – az: Atlantisz felé.”

A kötet minden bizonnyal legszebb, legérettebb verseinek szerzője *Joszif Brodskij*, az Amerikában élt, Nobel-díjas költő, aki az 1956-os nemzedékhez tartozónak vallotta magát, ahhoz a nemzedékhez, „amelyet a magyar felkelés nyomán a fájdalom, a megdöbbenés, a gyász, a tehetetlenség miatti szégyen érzése keltett életre.” Sötét világgépű, kifinomult, formagazdag és mély versei okán többen Ahmatovához hasonlítják.

Cvetkov, Kravcov, Tarkovszkij, Vinokurov és Voznyeszenszkij régi ismerőseink, őket még a rendszerváltás előtti idők adták nekünk Puskin és Lermontov örökösiként. *Nyika Turbina*, a „csodálatos” Szovjetunió csodagyermekének jelentkezése néhány évvel ezelőtt szenzációszámba ment. Itt – ha hihetünk a peresztrojka és glasznosztj előtti időkből származó adatoknak – nyolc-kilenc éves korában írott verseit olvashatjuk. A legmeglepőbb számomra ebben a gyűjteményben Vlagyimir Viszockij szereplése: stílusa távol áll a Cseh Károly-i artisztikumtól. Mindenesetre a vállalt feladatot – nyilván kihívás volt számára ennek az érdes hangú, botrányos életű modern bárdnak a művészete – derekasan megoldotta.

Szembetűnő viszont Jevgenyij Jevtusenkó hiánya. A szovjet-orosz irodalom emblematikus figurája volt, ma többnyire Amerikában él, nemrégiben töltötte be 75. életévét. Valamikor olyan népszerű volt hazájában, hogy stadionokban tízezres tömegek előtt olvasta fel verseit. Ma már az ő hazájában sem kíváncsiak olyan sokan a versekre. Emlékszem, milyen nagy hatással volt rám diák koromban, a hatvanas években *Rakéták és szekerek* c. verseskötete. Persze hosszabb poémái túlfeszítették volna e füzet kereteit, de azért néhány lírai költeményét szívesen olvastuk volna. Akár újra, Cseh Károly-i megközelítésben. De ne azt kérjük számon, ami nincs, ne a hiátust firtassuk, hanem annak örüljünk, ami van. S amit kézbe vehetünk: szép, jó olvasnivaló a lírát kedvelő olvasónak.

Hutvágner Éva

A gyermekvers

Fecske Csaba: Tolvaj szél (Holnap Kiadó, 2008)

Úgy döntöttem, hogy megvédem a gyermekeket a rájuk süttött „naiv látásmód” megbélyegzettségétől. Gyerekvers nincs. Legalábbis szabályai, de még jellemzői sem írhatók le. Akkor sem, ha kivételeket engedünk és kiskapukat nyitunk meg, ha valamely műfaj részhalmazaként vagy részhalmazaiként próbáljuk tárgyalni, ha a határokat elmázoljuk, vagy egyszerűen megnyitjuk.

A szakirodalom tárgyal a formáról (zeneiség, tiszta formák, hagyományos alakzatok stb.), tárgyal a témáról (szereplők, cselekmény, természet és állatok előtérbe helyezése, szerepjáték). Mindezekre hozható példa és ellenpélda, megvédhetők és kikerülhetők, de bizonyos, hogy nem „műfaji” sajátosságai a gyermekversnek. És tárgyal végül (a számomra legérdekesebbnek tűnő) szemléleti alaptermészetéről. De általában nem magyarázza világképi megközelítésének okát, a megismerési formát, a gyermeki – hamisan –, naivnak nevezett látásmódot.

Fuss el minden ablakig,
ablakig,
éjjel a hold ott lakik,
ott lakik,
minden ablak hűvösében,
aranyvörös ködmönében
hajnalig,
hajnalig.

(Hold és álom)

Itt a látásmód és a képalkotása elevensége egyazon forrásból táplálkozik. A megismerés egy olyan formájából, amit immáron pozitív előjellel gyermekinek fogok nevezni, hiszen ez az, ami megújíthat egy képet; szavakat, szókapcsolatokat csatolhat vissza bélyeg nélkül a közhelyből. Például az ablakból látszó Hold képe, a Hold ködmöne, a hűvös ablak – tudatos felejtés, a tökéletes forma „figyelem-elvonó” hatása, (pl.: „földre zuhannak az árnyak, / roppan a csontja a nyárnak” – a Nyárvégben), vagy egy másik megismerés föltételezése és elfogadása előlegezi meg a bizalmat bennünk, hogy ezeket ne régen használat alatt álló sorokként fussuk át? Mindenesetre nem futunk át rajta: a vers rehabilitálja az ablakban csillogó Holdat a vers erejéig, azzal, hogy elfogadjuk, ez nem csak egy (hű feleség, fehérholló-féle) bevett fordulat – a Hold *valóban* „ott lakik”, *valóban* ködmöne

van, ami aranyvörös: *valóban* létező és megjelenő szín, és csak a még erősebben aranyvörös hajnal költözteti el.

A gyermeki olvasásmód egyrészt elhomályosítja a megidézhetőséget, hiszen nincs mögötte olyan ismeret, ami köthetné valahova az olvasót, másrészt figyelemre méltó látásmódot hoz létre, erős versszöveget, a *valóbaniságot*, ami hasonlítható a mesék, vagy akár a ráolvasások világához, a szöveget komolyan kell vennünk.

Ha ennek akar megfelelni egy szöveg, önmagában kell közvetítenie egy bizonyos teljességet:

Lennél-e béka
sás tövén,
nád tövén?

Föléd hajolna
nyári éj,
ősz éj.

Ragyogna néked
csillag és
telehold.

Elfelejténéd
örökre,
ami volt.
(*Kis vers*)

Ez a vers – a négy lezárt mondat – mindenképpen példázhatja az egy művön belül jelentkező lekerekítettséget, nem futtatja ki a versből a szálakat, maga az íráskép is jelezheti ezt – mondhatnám, négy kis lépcsőn lemehetünk a békalétig. – A nyári és őszi éj, a csillagok és a telehold egy versben vonzza maga után az évkörre és általánosabban az időre való jelzéseket. Tehát mégsem mondhatjuk, hogy semmilyen gondolatsor nem vezet ki a verstérből. Csakhogy ezek a szálak olyan képekhez (jelképekhez) vezetnek, amelyek előképzettséget nem igényelnek.

Fecske Csaba ebben a kötetben megjelenő verseinek nagy részét egy, a népdalokból ismert képi – igenis elvont – vonatkoztatási rendszerhez lehet kötni. Azért elvont, mert ez a látásmód nem feltételezheti a céltalanságot, ok-okozati összefüggésben gondolkodik, a népdalkincsünkben ismert módon, ahol az első (természetrájló?) sor vagy sorok után következő „tényleges” témát rendkívül messziről állítja egy-egy kép segítségével párhuzamba. Nehezen lehet felfedezni a kapcsolódási pontokat, de léteznek, nem sortöltésről van szó vagy hívó rím előteremtéséről, hanem egy távoli képtársításról. Persze nem vé-

letlen a néphagyományból kiemelt példa, hiszen a gyermekeknek szóló irodalomban a gyakori – éppen a világlátás módja miatt – az innen származó előzmény; a hagyomány mind gondolatilag, mind képileg, mind formailag.

„...alszik a csöndben a valóság
Elaludtak mind a rózsák
Alszik a tűz a parázson
Alszik a tenger a plázson...”

(Álmos vers)

Ennél a versnél, ha csak ezt a rövid részt is említjük a szöveg egészéből, ugyanaz megy végbe, egyedül a sorrendet látjuk megcserélve (az idézet kedvéért, pusztán az esztétikai élvezet miatt: a rím kedvéért), felsorolásról lévén szó.

És nem csak a felsorolásban lévő filozófiai lehetőségeket aknázza ki a költő, mikor olyan sorokat állít egymás mellé – mint: „kialszanak mind a fények / alszanak a hűvös tények”, vagy „a hangod is elhalóban / nem játszásiból valóban / alszik a dal a madárban / görbe ösvény a határban”. Nézzük csak meg a következő sorokat:

„itt ér az én versem véget
elaludt a rím is csendbe’
belebúvok hát versembe”

Ez a tényleges szövegtérre való utalás, a párhuzamos létezés nem a népdalkincs-ből lehet ismerős... Itt talán lehetne idézni Németh Lászlót, aki a klasszikusok olvasására biztatja a gyermekolvasókat – illetve az olvasásukat irányítókat –, és aki ugyan a gyermekvers létezését nem veti el, de a fogalmon a kifejezetten nekik íródott rossz műveket érti, amik közékük és a nagy írók közé falat állítanak.

De visszatérve a már idézett vershez: annak képi világát vizsgálva, a felsorolások szerkesztés már maga is meghatározza a nézőpont irányítását. A kapcsolódási pontok – pl. az elsőként említett példában – és a felsorolás sajátosságai miatt, egyszerre rejti el és hangsúlyozza a párhuzamokat, s ezzel egy bizonyos hullámmódozást ér el, kielemezi figyelmünket a képek aprólékos olvasására, és nem hagy lehetőséget az olvasónak ebben a tekintetben, a vers által megszabott haladás kénytelen, szükséges a képzettársításhoz. A figyelem ezen a módon tehát nagyon is irányított, s így teljességében nem lehetne állítani, hogy ez egyszerű, vagy naiv látásmódot engedne meg.

Még talán az alátámasztó ritmikát lehetne említeni, a könyvben a többféle hagyomány továbbvitelét, párhuzamot húzni a felismerhető előzmények, költők és kötetek között. Ezt nem tartottam feladatomnak, csupán egy olvasásmódot akartam védelmezni, és a *Tolvaj szelet*, mielőtt a színes képek miatt gyermekirodalomnak degradálnánk.